

Noortega noorte kompetentsusest valimistel

ALAR KIILP
Tartu Ülikooli võrdleva poliitika lektor

Minimaalne kompetentsus valimisvaliku tegemiseks on 16- ja 17-aastastel noortel olemas. Kindlasti võiks poliitilise osalemise sooviga ja kompetentsemaid valikuid tegevaid noori olla rohkem, ent eelkõige sõltub see haridusest.

Üldjuhul hinnatakse noorte poliitilist teadlikkust, osalemisvalmidust ja huvi poliitika vastu kvantitatiivselt ning leitakse, et 16–17-aastastel on kõiki mainitud vähem kui võiks olla (Kusma 2015, 11–13). Ent ka täiskasvanute seas võiks minimaalset poliitilist kompetentsust olla rohkem (Dahl 1992, 47–48) ja ka täiskasvanute hoiakud on näiteks mõjutatud kallutatud informatsioonist (Rapeli 2014, 10). Seetõttu tekib küsimus, kui palju me saame siis noorte kohta teada pelgalt sellest, kas osalust, huvi, teadlikkust või motivatsiooni on noortel vähem kui näiteks keskealistel?

Et ühegi vanuserühma liikmetest kõik aktiivselt poliitikas ei osale, võiks pigem koguda andmeid selle kohta, kui paljud neist noortest, kes on huvitatud ja motiveeritud ning kes tahavad poliitikas osaleda, seda praktiliselt ka teha oskavad ning kuidas nad seda teevad. Ehk teisisõnu

võiks küsida: „Kas noor, kes tahab valimistel osaleda, oskab teha valimistega seotud valikuid nii nagu inimesed üldiselt neid praktiliselt teevad?“

Noorte valmisolekut poliitikaks tuleks hinnata lähtudes nende endi tahtest, huvist ja oskusest teha valimistel soovitud valik.

Kui läheneda poliitilisele kompetentsusele praktiliselt (mis oskusi millegi tegemiseks inimene vajab ja/või kuidas inimesed midagi teevad), siis tuleks hinnata noorte valmisolekut poliitikaks lähtudes nende endi tahtest ja huvist ning seejärel oskusest valimistega seotud valik soovitud moel ära teha. Tegelikult jäävad inimesed oma valimisotsusega tihti üksi ning peavad ise vaagima variantide vahel ja ise otsustama. See tähendab, et ka poliitiline kompetentsus eeldab, et inimene oskab mõelda ise ja refleksiivselt (võtta arvesse nii erinevaid kaalutlusi kui ka oma varasemaid kogemusi).

Otseses mõttes iseseisvalt ja refleksiivselt (ja kriitiliselt) mõtlema õpetada ei saa, küll aga saab luua keskkonna, mis aitab refleksiivsele mõtlemisele kaasa ning

võimaldab õppijatel poliitilist isemõtetlemist ka harjutada (Dewey 1910, 1916).

Alljärgnevad andmed pärinevad 9. jaanuarist kuni 20. märtsini 2017 toimunud 10-nädalaselt TÜ arengufondi toetatud e-kursusel „Aktiivse kodaniku ABC”. Kursusel osalejad sooritasid pärast iganädalaste õppematerjalide läbitöötamist ja teadmiste testi ka kaks lühikest (100 kuni 500 tähemärki) refleksiooniülesannet, milles oodati, et nad võtaksid nädala teemal omaenda põhjendatud seisukoha. Refleksiooni küsimused olid valitud sellised, et neile ei ole ainuõiget vastust. Õpilastele esitatud küsimustele sai vastata mitmel moel ilma õppenädalal käsitletud teadmistega vastuollu minemata. Ülesande eesmärk ja ootus oli, et õpilased mõtlesid käsitletud teemat nii, nagu nemad sellest aru said.

Kursuse käigus vastasid õpilased kokku refleksiiivselt 20 küsimusele. Artikkel tegeleb neist kolmega, mis on seotud valimaskäimise, kompetentse valimisvaliku ja 16–17-aastaste valmisolekuga osaleda 2017. aasta sügisel kohalikel valimistel.

E-kursuse läbis 32 õpilast 24st Eesti gümnaasiumist (sh oli osalejaid üheksast Tallinna ja kahest Tartu gümnaasiumist). Analüüsis kasutatakse 29 õpilase antud sisendit, kuna kaks kursuse läbinut ei andnud nõusolekut nende antud vastuste kasutamiseks akadeemilises uurimuses ning üks kursuse (igati edukalt) lõpetanu oli kursust läbides veel 15-aastane põhikooli õpilane.

Et saada teadmisi vaid (kohalike valimiste) valimisikka jõudnute kohta, tugineb uurimus kuue 10. klassi, üheteistkümne 11. klassi ning kaheteistkümne 12. klassi õpilase antud vastustele, kellest kümme olid mehed ja 19 olid naised. Et arvud erinevate klasside ning meeste ja naiste vahelises võrdluses jäävad tihti alla kümne, kasutatakse tabelites protsentide asemel vastava vastuse andnute arvu.

Et õpilased sooritasid refleksiooniülesandeid vahetult pärast õppematerjali ja teadmiste testi läbimist, esitatakse enne

õpilaste refleksioonide analüüsi lühendatult ka õppematerjalis vastava teema all käsitletud sisu.

KÜSIMUS 1: KAS SELLEL, KES VALIMA EI LÄHE, EI OLE ÕIGUST AVALDADA ARVAMUST VALIMISTE VAHEL?

Õppematerjalis esitati 24. veebruaril 2007 president Toomas Hendrik Ilvese vabariigi aastapäevale pühendatud kõnes öeldud mõtte, et inimene, kes valimas ei käi, ei tohiks ka arvustada riigi poliitikat:

„Tuleb tunnustada kahjuks, et lähenemine valimistele, mida oleme mõnede poliitikute puhul näinud, taastoodabki ükskõiksust. Jah, ka mind teeb murelikuks ja kurvaks, et valimisloosungid ja reklaamid pigem alahindavad kui informeerivad oma lihtsameelsete väidetega Eesti valijat. Kampaaniasse tiritud teemadel ja kujudel on üsna vähe pistmist nende tõsiste küsimustega, mille ees me rahva ja riigina seisame.

Meie esiisad läksid sõtta selle nimel, et saaks ise valida. Mittevalimine on seetõttu põlgus ja lugupidamatus mitte ainuüksi iseenda, oma sõprade ja pere vastu, vaid ka oma vanemate ja esiisade vastu. Valimata jätmine on ka isiklik kaotus: kes jätab hääle andmata, jääb neljaks aastaks hääletuks, õiguseta arvustada oma riigi käekäiku.” (Toomas Hendrik Ilvese kõne ... 2007)

Seejärel käsitleti õppematerjalis, mis argumentide varal saab presidendiga nõustuda või mitte. Kui peame valimas käimist iga kodaniku kohustuseks riigi ees ning millekski, mida ühiskonnas kõik endast, riigist ja demokraatiast lugu pidavad kodanikud tegema peaksid, siis peaks olema lihtne presidendiga nõustuda. Nõustumiseks on ajendeid ja põhjuseid kindlasti veel (nt nii on korrektne ja populaarne mõelda, nii peetakse meie ühiskonnas ka enesestmõistetavaks).

Samas on omad õigustused ka neil, kes pole presidendiga nõus. Näiteks valimistel mitteosalemises võib väljenduda kodaniku maailmavaateline hoiak ja ühiskonnataju ka nii, et kodanik ei ole tegelikult rahulolematu demokraatia ja riigiga. Demokraatliku kodanikuna on tal õigus ise otsustada oma

hääle üle ning õigus seda ka mitte kellelegi anda. Valimaskäiku võib pidada nagu abordi tegemise õiguseks naistel (meeste jaoks on abordiõigus sisutühi) ehk valida kodanik „võib, aga ei pea”. Õigus on, ent seaduslikku kohustust ei ole.

Arvamust (rahulolu ja rahulolematust, nõusolekut ja nõusolematust) avaldatakse konkreetsete otsuste puhul ning see on kodaniku demokraatlik õigus, mis ei ole üksüheses seoses sellega, kas ta esinduskogu valimistel andis hääle või ei andnud. Kuna valitsus ei tee poliitilisi otsuseid valimispäeval, vaid valimistevahelisel perioodil, on loomulik, et kodanikud väljendavad oma arvamusi ja seisukohti valimistevahelisel perioodil, mitte valimistel. Seetõttu on õigus avaldada arvamust igal kodanikul sõltumata sellest, kas ta valimas käis või ei käinud. Kui see oleks teistmoodi, peaks igal päevalehes või uudistes ilmuval arvamusel olema kirjalik ja kontrollitud tunnistus juures, mis tõendab, et arvaja osales viimastel valimistel. Sellist tunnistust ei nõuta, kuna selle nõudmine oleks demokraatia toimimise ja loogikaga vastuolus.

Sellise õppematerjali läbimise järel oli õpilastel ülesanne: „Esitage oma poolt- või vastuseisukoht väitele „kes valima ei lähe, ei oma õigust avaldada arvamust valimiste vahel”. Põhjendage oma väidet”. Jooniselt 1 on näha, et gümnaasiumi vanemate klasside õpilaste hulgas oli esindatud rohkem seisukohti, 10. klassi õpilased aga olid (vaid ühe erandiga) valdavalt seisukohal, mida õppematerjal ka kõige enam toetas. Ehkki valim on väike, saab ikkagi oletada, et 12. klassi õpilased kujundasid õppematerjalis esitatud suhtes kõige enam oma seisukohti ning seejuures ka selliseid, mis ei kattu kõige populaarsema või enim soovitatuga. Gümnaasiumihariduse jooksul seega õpilase isemõtlemise ja oma seisukohtade kujundamise oskus areneb (mis on ka oodatav). Enim leiti (17 korral), et valimistel osalemine ja õigus avaldada arvamust ei ole omavahel seotud, üheksa õpilast olid president Ilvese seisukohaga

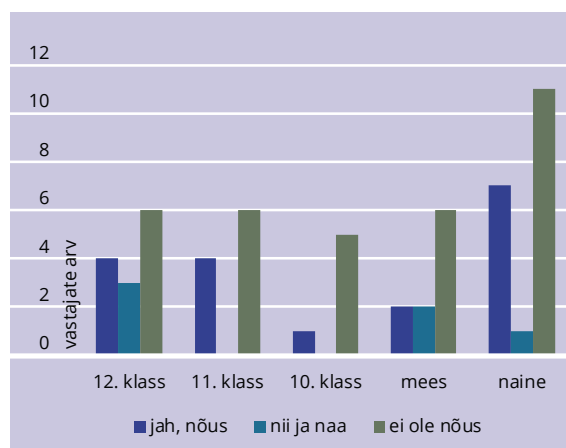
nõus ning leidsid, et valimas mitte käinud võiksid valimistevahelistes aruteludes mitte osaleda ning kolm õpilast jäid oma seisukohas kahevahele.

Mitmed õpilastest, kes olid nõus väitega „Kes valima ei lähe, ei oma õigust avaldada arvamust valimiste vahel”, samastasid arvamuse avaldamist hääle andmisega valimistel, mistõttu nende hinnangul inimene, kes loobub ühest, loobub automaatselt ka teisest:

„Igal kodanikul on võimalus oma arvamust avaldada valimiste päeval. Kui ta otsustab, et ei lähe valima, siis kaotab ta hääle oma arvamuse avaldamiseks. See ei ole õiglane, kui valima mitte läinud kodanik hakkab arvamust avaldama. Tal oli selleks ju „õige aeg ja koht”. ... Igaüks peaks mõistma, et selleks, et oma arvamust avaldada, tuleb ka valima minna.” (11. klass, naine)

„Mina arvan, et sellel, kes valimas ei käi, ei ole õigust avaldada arvamust valimiste vahel, kuna tema ei ole panustanud millegi muutumisele. Kui sa valimas ei käi, ei ole sul ka õigust otsustada millegi üle, kuna sinu panus valimistesse on puudulik.” (10. klass, naine)

„See on õige, sest sellega ta ei näita välja oma seisukohta ja arvamust ajal, kui seda kõige otsustavam ja mõistlikum teha oleks. Järelikult puudub tal see võime ka valimistevahelisel ajal.” (12. klass, mees)

JOONIS 1. Kes valimistel ei osale, ärgu avaldagu ka arvamust

Allikas: autori koostatud

Korduvalt esitati ka väidet, mille puhul leiti, et valimistel mitteosalenu ei peaks avaldama arvamust valimiste tulemuste kohta, kuid võiks ikkagi osaleda avalikes aruteludes valimiste vahel:

„Isik, kes ei anna oma panust valimistel, ei tohiks ka hiljem avaldada arvamust tulemuste kohta. Tihti peale küll see üks hääl ei lähe arvesse, aga asi on põhimõttes ja kui inimene pole valima läinud, siis ta ei tohiks ka hiljem nuriseda valimistulemuste üle.” (11. klass, naine)

„Ma olen selle väite poolt. Inimesed, kes ise ei valinud, ei peaks sõna võtma valimiste teemal. Kui ise oma otsust ei teinud, ei tohiks ka tulemusega mitte rahul olla.” (12. klass, naine)

Kolme õpilase seisukoht jäi ka kahevahele. Ehkki küll kalduti pigem ühe kui teise seisukoha poole, nägid nad siiski põhjendusi mõlemal:

„See on väide, mille puhul võib tuua välja nii poolt- kui vastuseisukohti. Ühelt poolt ma olen nõus sellega, et kui ei minda valima, on sel inimesel vähem õigust nõ vinguada valimistulemuste üle, kuna tema enda panust ei andnud, et toimuksid temale sobivad muutused. Samas, kui inimene ei soovi toetada ühtegi suuremat parteid, ja ta teab, et tema hääl läheks erakonnale, keda ta ei soovi toetada, hääletades isiku/erakonna poolt, kes ei ületa künnist, oleks sel puhul ilmselt targem üldse valimata jätta. ... „Kes valima ei lähe, ei oma õigust avaldada arvamust” diskussioon on tegelikult mõttetu vaidlus, kuna elame demokraatlikus riigis, kus omab sõnaõigust nii valimas käinud isik, kui ka see, kes pidas paremaks mitte valima minna.” (12. klass, naine)

„Ma enamjaolt nõustun väitega. Inimesel on võimalus anda oma hääl, tal on võimalus oma arvamust avaldada, aga ta ei tee seda. Miks peaks tal olema õigus pärast oma arvamust avaldada? Muidugi ta võib seda teha, pigem on küsimus, kas see on sobilik ja minu arust ei ole. Kindlasti mingil määral kritiseerida võib, aga liialt kah mitte.” (12. klass, mees)

Igas vaadeldavas grupis (nii meeste, naiste hulgas kui ka klassiti) oli enim neid, kes ei olnud väitega nõus. Levinumaks argumendiks oli, et arvamuse- ja sõnavabadus on iseseisev nähtus, mida ei tohi

keelata inimesele tema valimistega tehtud valiku põhjal:

„... ka inimesel, kes ei käi valimas, on õigus oma arvamust avaldada, sest demokraatlikus ühiskonnas ei saa kellegi sõnavabadust piirata. Veel enam, ka valimata jätmise võib olla teadlik valik.” (12. klass, naine)

„Kes valima ei lähe, omab õigust avaldada arvamust valimiste vahel. Sellepärast, et arvamuse avaldamine, sõnavabadus, on demokraatias alati lubatud.” (10. klass, naine)

„Otsus, kas minna või mitte minna valima, peab olema puhtalt individuaalne ning ei tohi olla kuidagi peale surutud või sarnaste loosungitega („Kes valima ei lähe, ei oma õigust avaldada arvamust valimiste vahel”) mõjutatud.” (10. klass, mees)

Sama mõtet sõnastati ka valimas mitte käinud kodaniku seisukohast, kelle tegemata jätmise otsus (otsus mitte valida) ei jäta teda ilma ühestki kodanikule kuuluvast õigusest:

„Kes valima ei lähe, omab samu õigusi nagu kõik teised kodanikud/riigi elanikud oma arvamuse väljendamiseks. Sõnavabadus on üks keskseid põhiõigusi, mis on sätestatud nii Eesti põhiseaduses kui ka ÜRO inimõiguste deklaratsioonis, kedagi ei tohi sellest ilma jätta.” (12. klass, mees)

„... kui valija ei soovi ühtegi suuremõõduga valida, siis on see täiesti aktsepteeritav, et ta oma häält kellelegi ei anna, sest muidu läheks see hääl nagunii mõnele suurele erakonnale. See aga ei tohiks talt ära võtta õigust sõnavabadusele ehk võimalust ka valimiste vahel oma arvamust avaldada. Kui kodanik on kehtiva korra suhtes kriitiline ja soovib valitsuse murekohtadele tähelepanu juhtida, siis on tal selleks õigus.” (11. klass, naine)

„Minu arvamus on, et demokraatlikus ja inimõigusi austavas riigis peab igaüks saama võimaluse oma arvamust avaldada. See peab olema tingimusteta ja pigem soosiv kui keelav.” (12. klass, mees)

KÜSIMUS 2: MIS KAALUTLUSTEST LÄHTUVALT MA EELKÕIGE OMA VALIMISOTSUSE TEEN? Enne õpilaste refleksioonide käsitlemist vaatleme, mida õpilased õppematerjalist õppisid.

Mis on kompetentsus? Sõna „kompetentsus” viitab oskusele midagi korralikult (st eesmärgipäraselt, heade või soovitud tulemustega) teha. Kompetentselt saab küpsetada, makse maksta, laene võtta, jalgrattaga sõita, revolutsiooni läbi viia, maja ehitada ja kirurgilist operatsiooni teha. Kompetentsus nõuab alati mingil määral ka teadmist, kuid teadmisele lisaks nõuab see ka praktilist oskust ja võimet selle teadmise järgi tegutseda.

Mille alusel saab valimistel tehtavat otsust pidada kompetentseks või ebakompetentseks?

► **Faktiteadmiste põhjal** ehk kas inimene omab õiget **faktilist informatsiooni** ning käitub sellele vastavalt. Näiteks kui kodanik soovib valimistel osaleda, aga ei ole teadlik ajast, mil valimised toimuvad ning viisidest, kuidas valimistel oma häält anda saab, siis selline kodanik pole valimistel osalemiseks piisavalt kompetentne, kuna ta ei tea fakte valimiste toimumise protseduuride ja aja kohta. Ka ei ole kompetentne kodanik, kelle eesmärk on valimistel hääl anda, kuid kes ei leia üles valimisjaoskonda või ei oska anda e-häält internetikeskkonnas. Kui palju selliseid ebakompetentseid kodanikke on, kas neid on noorte seas vähem kui pensionäride seas, on raske hinnata, ent sedalaadi kompetentsus on raskusastmelt üsna sarnane tolmu-koti vahetamisega tolmuimejas või pesu pesemisega pesumasinas. Ehkki pesumasina kasutamine ja tolmu-koti vahetamine võib esimesel korral nõuda mõningast mõttetööd, tulevad kõik täiskasvanud inimesed sedasorti ülesannetega toime kerge vaevaga ning ka „käigu pealt” (st reeglina õnnestub esimesel katsel, kuna inimesed teavad, kust saada informatsiooni ning tegelevad lähteinformatsiooniga nii kaua, kuni asi saab tehtud).

Faktiteadmiste omamine ja nende järgi käitumine on ainus viis, kuidas eristada ebakompetentsust kompetentsusest.

Järgnevad kompetentsuse tunnused on sellised, „mida võiks kodanikel rohkem olla”, ent mille vähesus iseenesest ei tee veel kodanikku ebakompetentseks.

► **Teadlikkus oma huvist.** Tolmukoti vahetamisel teame üsna hästi oma tegevuse eesmärki ja ka huvi (ehk vajadust, mida me tegevusega täita tahame). Samamoodi võiksid kodanikud valimistel oma valikut tehes olla teadlikud endaga seotud grupihuvidest (nt sugu, vanus, tervislik seisund, laste arv, rahvus, eriala) ning ka üldistest huvidest (ühiskondlik kord, julgeolek, turvalisus, heaolu). Kui ma olen üksikvanem viie alaealise lapsega, siis oleks hea, kui oma valimisotsust tehes oleksin kursis nii riigi poliitikaga paljulapseliste suhtes kui ka sellega, mida erakonnad mulle pakuvad. Et aga iseenda huvidest teadlik olla ei olegi alati lihtne (meil on tihti mitmeid vastandlikke huve) ning me võime oma valimisotsuse teha ka mittemateriaalsetest kaalutlustest lähtudes, on huvi puhul tegemist asjaoluga, *millest* kodanik pigem „võiks olla teadlik” ning mille puhul vähene teadlikkus iseenesest ei ole veel ebakompetentsuse märk.

Ka siis, kui inimesel on väljakujunenud ja kindel erakondlik eelistus (nt valib madalalpalgalisena erakonna, mis esindab eelkõige ettevõtjate ja jõukamate kodanike huve) ning ta on alati valinud ühte erakonda ja kavatseb teha seda ka tulevikus, ka siis võib juhtuda, et objektiivselt võttes võib tema huve esindavateks pidada teisi erakondi, ent ainuüksi kinnistunud erakondliku eelistuse pärast ei saa seda kodanikku pidada ebakompetentseks. Ta teab, keda ta valib ning on oma valikuga rahul.

► **Ka võimekus mitte olla juhitud emotsioonidest** tuleks kasuks, sest kompetentne otsus on pigem ratsionaalne ning emotsioonidest juhitud inimesed on teiste poolt kergemini mõjutatavad. Ent ka emotsioonidest lähtumist ei

saa pidada ebakompetentseks, kuna meie rahvustunded, hirm võimaliku sõja ees ning poliitilised eelistused ja antipaatiad on vähem või rohkem alati ka emotsionaalsed. Vähem või rohkem emotsionaalsed ja ka emotsioonidest lähtuvad oleme kõik.

- **Võimekus leida endast (üksikutes küsimustes) kompetentsemaid eksperte ja arvamusi liidreid**, kelle kompetentsele seisukohale toetuda. Isegi valitsuse ministrid ja politoloogia professorid pole kõigis poliitikaga seotud küsimustes ise kompetentsed ning toetuvad valdkondi ja küsimusi paremini tundvate inimeste teadmistele. Kui isegi professor ja minister nii teeb, siis on loomulik samamoodi käituda ka tavakodanikul. Vähem või rohkem toetume kõik ekspertide hinnangutele küsimustes, kas sõda Venemaaga siis tuleb või ei tule, kas piirileppe sõlmimine Vene Föderatsiooniga või sanktsioonide lõpetamine Venemaa suunal aitaks seda ära hoida või soodustada. Küsimus pole mitte ainult selles, et meil endal pole aega ja huvi end kõigi küsimuste ja nüanssidega kursis hoida. Asi on veelgi lihtsam. Põhjus on selles, et kõigis küsimustes pole keegi meist ekspert.

Millest lähtuvalt valimisotsust teha?

Võimalikke ajendeid ja kaalutlusi, mida oma valimisotsuse tegemisel arvesse võtta ning mille hulgast valida endale sobiv, on mitmeid:

Kõige lihtsam on **lähtuda oma maailmavaatest**. Ent see kõlab lihtsamalt, kui see reaalselt on. Maailmavaade võib põhineda sissetulekul, tunnetatud karjäärivõimalustel (ma ei ole veel jõukas, ent olen sinna teel) ning maailmavaadet kujundavatel mittemajanduslikel osadel (moraal; religioon; rahvusidentiteet; isiksuse tüüp, mille kohaselt „mulle konkurents ei meeldi, olen meeskonnainimene“). Teiseks raskendavaks asjaoluks on, et tänases poliitikas pakuvad pea kõik erakonnad midagi kõigile suurematele

ühiskonnagruppidele, mistõttu on võimalik leida erakonda, kus üleüldse ei oleks esindatud ükski liberaalse, konservatiivse või sotsialistliku maailmavaate tahk.

Kui on kujunenud välja **erakondlik enesemääratlus** („mina olen erakonna x valija“, „mina valin erakonna x“), siis on valik väga lihtne, kuna valikuid on üks. Väljakujunenud erakondlik eelistus võib aga olla tekkinud keskkonnas, kus klassi- või kursusekaaslastega koos sai osaletud erakonna noortetöös ja astunud erakonna liikmeks või vanemad olid vastava erakonna liikmed ja tulihingelised pooldajad, mistõttu kodus oli enesestmõistetav ja õige valida ja toetada just seda erakonda. Suhtluskeskkondade ja gruppide muutudes võib aga nii tekkinud erakondlik enesemääratlus kaotada oma enesestmõistetavuse.

Valin vastavalt sotsiaalsele kuuluvusele nt kodukeele (vene keel) järgi, selle järgi, et olen naine või et elan maal. Selline kaalutlus valiku tegemisel on kindlasti oluline, ent taas on raskendavaks asjaoluks see, et ka „elu edenemise eest maal“, „soolise võrdõiguslikkuse“ ja „venekeelse elanikkonna“ eest seisvaid ja kõnelevaid erakondi on meil igauht rohkem kui üks.

Valin oma seisukoha ja eelistuse järgi teemal, millest on kujunenud **„valimiste keskne teema“**. Riigikogu valimistel aastatel 2007 ja 2011 olid kesksed teemad julgeolek ja rahvusidentiteet, mistõttu oli üsna tõenäoline, et paljud neist, kel püsivat maailmavaatelist ja erakondlikku eelistust ei olnud, langetasid valiku vastavalt seisukohale valimispäevaks kõige olulisemaks kujunenud teemal.

Valin **ratsionaalselt ja taktikaliselt**. Kui mul ei ole väga kindlat eelistust, ent on kindel antipaatia (erakond, keda ma mingil juhul võimule ei tahaks), siis ma võin anda oma hääle mitte oma esimesele eelistusele, vaid sellisele erakonnale, kes on minu jaoks antipaats erakonna suurim vastane (toetan vastase kõige tugevamat vastast). Kui mu esimene eelistus kipub jääma allapoole viieprotsendilist

Poliitiline mõte

valimiskünnist (nt küsitlused näitavad, et mulle meeldiva erakonna toetus on 1%), ka siis võib olla mõistlik kaaluda hääle andmist oma teisele eelistusele, kes valimiskünnise ületab.

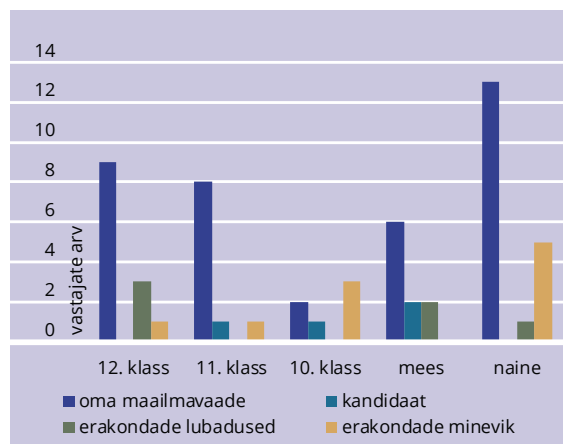
Valin **kandidaadi**, kes **tekitab usaldust**, kellega tunnen, et **saan samastuda**. Erakonna valik põhineb suuresti maailmavaatel ja poliitika mõtestamisel selle suuremas pildis. Üksiku kandidaadi väljavalimine aga põhinebki enamasti sellel, kui sümpaatne, usaldatav ja kompetentne ta meile isikuna tundub.

Valin lähtuvalt sellest, mida tean **erakondi varem teinud olevat**, mitte lähtuvalt sellest, mida nad lubavad. Poliitikat mõistma õpime paremini varem tehtu kui tulevikuks lubatava põhjal. Aga mida teha siis, kui erakonnamaastikule lisandub uus erakond? Siis peaksin vaatama, mida on lubanud valimistel varasemad „uued erakonnad”, kellest aja jooksul on saanud „vanad” ning teadma, mis nende esimestest lubadustest hiljem teostus ja mis mitte. Ka raskendab „varem tehtust” järelduste tegemist see, et erakonnad ei luba alati seda, mida nad hiljem teevad ning jäätavad hiljem tegemata osa sellest, mida varem lubasid.

Võimalike kaalutluste nimekiri pole kõikehõlmav. Kindlasti on veel asjaolusid, mida valimisvaliku tegemisel arvesse võtta, ent need seitse kaalutluseks olevat alust näitavad, et kompetentselt ja hästi kaalutletult saab valimisvalikut teha erinevatest asjaoludest lähtuvalt.

Mida enamaid kaalutlusi oma otsuse tegemisel arvesse võtame, seda läbimõeldum (põhjendatum ja kompetentsem) meie otsus on.

Sellise õppematerjali läbimise järel oli õpilastel ülesanne: „Õppenädalal käsitlesime mitmeid asjaolusid, mida võtta valimistel tehtava otsuseni jõudmisel arvesse. Millist üht asjaolu või kaalutlust on Teie hinnangul kõige tähtsam valijal arvesse võtta? Esitage see ja lisage juurde põhjendus.” Õpilased mainisid selgelt enim (19 korral) „oma maailmavaadet”. Olulisima kaalutlusena

JOONIS 2. Valimisvalik tuleks teha eelkõige kaalutlustest lähtuvalt

Allikas: autori koostatud

nimetati ka erakondade minevikku (mainiti 5 korral), erakondade lubadusi, sh loosungeid, valimisprogramme ja infot erakondade kohta nt valijakompassist (mainiti 3 korral) ja kandidaadist lähtuvat kaalutlust (mainiti 2 korral). Vaata ka joonis 2.

Ehkki kõige määravamaks valimisotsuse langetamisel peeti „oma maailmavaadet”, arvati pigem, et teadlikkus oma maailmavaatest kuulub kategooriasse „võiks olla”, mitte et (noortel) inimestel see alati olemas oleks:

„Tõenäoliselt maailmavaate põhjal valides tekitaks see paljudes pahameelt, kui võimule saavad siiski täiesti teistsuguse maailmavaatega inimesed, kuid samas rahulolu on ka seda suurem, kui on teada, et võimulolijad on sama või vähemalt sarnase maailmavaatega.”

(12. klass, naine)

„Olles teadlik, milline ühiskond, millised seadused ja millised võimalused mulle meeldiksid, saan nende järgi valida sobiva erakonna, kelle jaoks on ideaalne ühiskond sarnane. Näiteks, kui ma oleksin tugevalt vastu sisserändele ja sooviksin Eestis näha vaid valget rassi, ei oleks mul väga mõistlik valida tolerantseid sotsiaaldemokraate, sest nende ideaalne ühiskond ei ole rassipuhas.” (11. klass, naine)

„Inimene peaks minu arvates valima ikkagi sellise erakonna, mis kattub tema põhimõtetelega

ja sarnaneb tema maailmavaadetega kõige rohkem. Ta ju soovib, et elu läheks paremaks jms, ja saab minna paremaks tema jaoks, kui valib erakonna, mis samastub kõige rohkem tema enda mõtetega.” (11. klass, naine)

„Minu arvates on valijal tähtis arvesse võtta kõigepealt oma poliitilisi maailmavaateid. See on loomulik, et liberaal ei hakka üldjuhul valima konservatiivset kandidaati või erakonda ja vastupidi, kuigi see on võimalik ja inimesel on alati õigus valida sellist kandidaati või erakonda, keda ta tahab näha esinduskogus. Valija peab aga olema tähelepanelik ja ise uurima erakondade või üksikkandidaatide lubadusi ja programme, sest erakond, mis nimetab ennast liberaalseks, võib anda nt puhtalt konservatiivseid lubadusi ja vastupidi. Üks hea näide sellest on Venemaa Liberaaldemokraatlik Partei, mis on tegelikult natsionalistlik ja äärmuslikult parempoolne. Tähendabki, et valijal on alati tähtis arvesse võtta nii oma poliitilist seisukohta kui ka avalikult saadavaid fakte erakondade ja kandidaatide kohta.” (10. klass, mees)

Viis õpilast pidasid kõige olulisemaks mitte niivõrd enda maailmavaate tunnetamist, kuivõrd arusaamist sellest, kuidas erakonnad toimivad ning mida erakonnad minevikus on teinud”:

„Kõige tähtsam on minu arvates lähtuda sellest, mida erakonnad minevikus teinud on. Erakondade käitumisviis muutub väga harva ja väga aeglaselt. Tihtipeale lubavad erakonnad valimiste käigus midagi utoopilist, kuid löövat, et endale valijaid leida. Väga heaks näiteks on Reformierakonna valimislubadus „Viime Eesti viie jõukama Euroopa riigi hulka”, mis mõjub väga hästi ja maalib Eesti tulevikust Reformierakonna juhtimisel suurepärase pildi. ... Kui alati arvesse võtta erakonna minevikutegemisi, võib tulevikutegevustest aimu saada ja paremini kui valimiskampaaniatest.” (10. klass, naine)

„Kõige olulisem oleks vaadata, mida erakond reaalselt teinud on, mitte vaadata, mida erakond lubab. Kas eelmiste valimiste aegu antud lubadused on täidetud? Samuti tasub tutvuda erakonna tausta ja vaadetega, ei tasu pörsast kotis osta. Äkki selgub lähemal vaatlusel, et erakonna vaated ei ühti üldse valija omaga.” (12. klass, naine)

„Alati ei pruugi erakondade teod nende sõnadega kokku minna, kuid just nende teod on need, mis mõjutavad vastuvõetavaid seadusi ja seeläbi ka meie elu. Endale võimalikult meelepärases ühiskonnas elamist soodustabki just see, kui inimene valib erakonna, kelle teod, mitte vaid sõnad, valija maailmavaatega kokku lähevad.” (11. klass, naine)

„Kui inimene läheb valima ja tahab muudatusi riigi elus, siis ei ole mõtet valida kedagi, kes ainult lubab, kuid eelnevad aastad on näidanud, et ühtegi lubadust täide ei viida. Kui erakond on aga juba eelnevalt muudatusi ellu viinud, olnud aktiivne, siis on ka lootust, et peale valimisi taas tegutsetakse.” (10. klass, naine)

„Mina arvan, et kõige tähtsam on arvesse võtta siiski seda, kas erakond on kõik enda eelnevalt antud lubadused täitnud või on midagi vajaka jäänud. See on kõige tähtsam, sest iga hääl, mis läheb erakonnale, kes ei ole oma lubadusi täitnud, võib muuta meie riigis kõik.” (10. klass, naine)

Kolm õpilast pidasid kõige olulisemaks erakondade lubaduste tundmist:

„Leian, et kõige tähtsam on kriitiliselt enne igat valimist üle vaadata parteide seisukohad ja just parteilise eelistuse põhjal oma otsus langetada.” (12. klass, naine)

„Kõige mõistlikum oleks loomulikult iga valimisplaani läbilugemine, nende analüüsimine ja nendega suhestumine. Kuid kõigil pole aega ja/või viitsimist läbi lugeda ca 6–7 plaani, mis kõik on omakorda umbes 10–15 lk, siis teeb see kokku pea 100 lk poliitilist teksti, mille seedimine võtab veel omakorda aega. ... Ehk ei ole tavapärastel kodanikult oodatav valimisplaanide läbilugemist. Võttes arvesse eeltoodud eeldust, oleks optimaalne, et tavapärane valija läbiks valija kompassi, loeks läbi nende erakondade slogamid ning moodustaks nende reaalsuse alusel endale optimaalsema otsuse. Nõnda teevadki paljud ning mina olen enam-vähem eelmiste valimistulemustega rahul.” (12. klass, mees)

„Kõige tähtsamad peaksid valija jaoks olema erakondade lubadused, nende elluviimise võimalikkus ja potentsiaalne mõju valijale endale. Kuigi erakondade lubadusi ei saa ilmingimata usaldada, tuleb siiski seda teha, kuna erakondade maailmavaatelised erinevused

Poliitiline mõte

on pahatilti erakondade vahel üsna väikesed või väga segased.” (12. klass, mees)

Kaks õpilast pidasid kõige olulisemaks üksikkandidaadi usaldatavust ja võimekust ning seda, et valija saaks esindajaga samastuda:

„Kõige tähtsam on valijal arvesse võtta seda, kas valitav on piisavalt osav poliitik, et midagi läbi suruda, sest vastasel juhul seisab valitsus suurema osa ajast värvilisi numbriplaatte välja mõeldes.” (11. klass, mees)

„Ma arvan, et valija peaks otsustama eelkõige selle järgi, kellega valija saaks samastuda. ... Kui inimene valiks samastuse järgi, siis ma arvan, et ta valiks ka maailmavaate järgi. Selle loogika järgi peaks valija enda valikuga ka rahule jääma ning ta ei peaks muretsema sellepärast, kas ta oli kuidagi erakondade poolt mõjutatud vms.” (10. klass, naine)

KÜSIMUS 3: KAS VALIMISEA LANGETAMINE 16-AASTASTELE OLI ÕIGUSTATUD?

Selle küsimuse kohta eraldi õppematerjali ei olnud. Õppenädala „Kes esindab minu (sh noorte) huve poliitikas?” lõpus sooritasid nad järgmise ülesande: „2017. aastal on esmakordselt Eesti ajaloos võimalik 16-aastastel noortel osaleda kohalike volikogude valimistel. Kas Teie hinnangul omavad 16- ja 17-aastased valimisteks piisavaid oskusi, teadmisi ja teadlikkust (sh noorte ühistest huvidest) või mitte (kui mitte, kas siis on valimisiga langetatud liiga madalale)? Põhjendage oma seisukohta.” Enim leiti (18 õpilast), et 16- ja 17-aastased omavad piisavaid oskusi, 6 õpilast leidsid, et valimisiga on langetatud liiga madalale ning 5 õpilast olid kahevahel. Vaata joonis 3.

Need, kes pooldasid valimisea langetamist, leidsid, et noortel on piisavalt teadmisi, omi seisukohti ja ka osalussoovi:

„Selles vanuses on enamikul noortel piisavalt oskusi ja teadmisi kui ka teadlikkust, et kohalike volikogude valimistel osaleda. ... noortel, kellel on selle vastu huvi, saavad väga palju ise oma teadmisi täiendada ja asjadega end kursis hoida tänapäeva tehnoloogiaga.” (12. klass, naine)

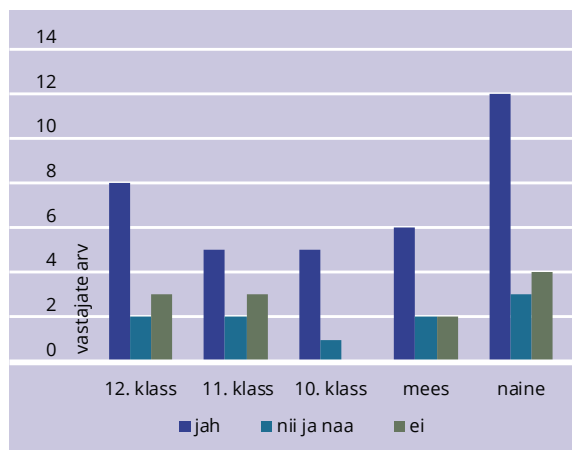
„Ma arvan, et 16–17-aastane noor omab piisavalt oskusi, teadmisi ja teadlikkust. Sellises vanuses noored on juba valmis vastutama ja avaldama oma arvamust, üldiselt nad juba teavad, mida nad tahavad ja mida esindavad.” (10. klass, naine)

Mitmed õpilased leidsid, et noored ei erine kompetentsuse ja oskuste poolest täiskasvanutest:

„Minu hinnangul leidub nii neid 16–17-aastaseid, kellel on ja ka neid, kellel ei ole piisavaid oskusi, teadmisi ja teadlikkust. Ka täisealiste hulgas on samamoodi nii neid, kellel on piisavalt teadmisi, et kompetentset valimisotsust langetada, kui ka neid, kellel pole, ometi on neil kõigil hääletamisõigus. Kuna see on just õigus ja mitte kohustus, siis leian, et valimisea langetamine kohalike volikogude valimistel oli õigustatud.” (11. klass, naine)

„Mina arvan, et selline otsus oli õige. ... Ilmselt peale sellise otsuse tegemist räägiti sellest palju noortele ja ma usun, et paljudel tekkis tänu sellele tunne, et nende hääl loeb, et ka nemad saavad midagi ära teha ja see on kindlasti hea alus ka selleks, et noored lähemaks 18-aastaseks saades valima, sest nad juba on ka varem olnud sellega seotud.” (11. klass, naine)

„16- ja 17-aastastel on piisavalt teadmisi ja oskusi selleks, et valimistest osa võtta, neil on

JOONIS 3. Kas valimisea langetamine 16. eluaastale oli õigustatud?

Allikas: autori koostatud

olemas samasugused faktiteadmised valimisprotseduurist nagu kõigil teistel kodanikel. Suurem osa selle vanuseid noori ei erine 18- ja 19-aastastest kindla maailmavaate ja väljakujunenud seisukohtade olemasolu poolest, nii esimestel kui ka viimastel need on olemas. Samas on õigustatud valimisea langetamise vastaste mure, et noortel võib olla liiga vähe teadlikkust poliitikast ja nende valimisotsust saab ilma suure vaevata mõjutada. Kuid sama kehtib paljude täisealiste poliitikast vähe huvitatud inimeste kohta, mõned kodanikud ei omanda kunagi oma elu jooksul piisavalt kriitilist mõtlemist või huvi poliitika vastu hästi läbimõeldud valimisotsuse langetamiseks. Kui aga langetada valimisiga, siis saab noorte huvi poliitikas toimuva vastu soodustada ning kõiki noori avalikku elu puudutavate otsuste tegemise kaasata. Seeläbi paraneb noorte arusaam poliitilistest protsessidest ja nende endi rollist avalikus elus.” (12. klass, mees)

Arvestades, et 16–17-aastaste valijate osakaal on valijate üldarvust umbes kaks protsenti, panid mõned õpilased tähele ka seda, et noortele valimisõiguse andmisega „mingit kahju ei teki”:

„Mina pooldasin kohalike volikogude valimistel valimisea langetamist. Ei saa hinnata 16- ja 17-aastaste oskuseid, teadmisi ja teadlikkust üldiselt, sest selles vanuses on inimesed nii erinevad. Kindlasti leidub väga palju noori, kes on väga teadlikud ja väga soovivad valimistel osaleda. Vastukaaluks on kindlasti ka väga palju noori, keda see üldse ei huvita. Samas need, keda see ei huvita, ilmselt valimistel ka ei osale. Teisest küljest võib see võimalus aga neid huvituma panna ning suurendada valijate arvu. Mingit kahju sellest ei teki, tagajärjed tunduvad olevat vaid positiivsed.” (11. klass, naine)

„Isegi kui noortel ei ole piisavalt teadmisi ja oskusi, et valimisotsust langetada, ei muutu sellest palju. Noorte koguarv on täiskasvanute omast palju väiksem ja nende hääl ei ole nii mõjus.” (10. klass, naine)

Ka leiti, et noorte oskusi ja teadlikkust soodustavad ühiskonnaõpetuse tunnid, valimisea langetamine innustab erakondi rohkem noorte peale mõtlema ning et tänu kooliharidusele võivad noored olla

isegi rohkem kohaliku eluga kursis kui täiskasvanud:

„Minu arvates on 16–17-aastastel noortel õigus osaleda kohalike volikogude valimistel. Minu hinnangul 16–17-aastased omavad valimisteks piisavaid oskusi, kuna koolis õpetatakse ühiskonnaõpetust juba I kooliastmest alates ning see annab aluse valimistel hääletamiseks. Valimisea langetamise puhul võib noortel kujuneda juba varasemas eas valimisharjumus, mis on minu meelest igati positiivne.” (12. klass, naine)

„... mina pooldan 16-aastaste valimisõigust, see paneb erakondi rohkem mõtlema ka noorte huvidele. Enda tutvusringkonna 16- ja 17-aastasi pean ma otsustusvõimelisteks ja ma ise oleksin ka soovinud 16-aastaselt valida.” (12. klass, naine)

„Noored on kohalikul tasandil kursis toimuvaga võib olla isegi rohkem kui keskeas või vanemad inimesed, sest nende elutempo ja tegevus on aktiivsem (koolis käimine, trennid, huvid, hovid, erinevad üritused, sündmused jne). Samuti koolis nõutakse uudiste jälgimist ning ühiskondlikult aktiivset käitumist. Kui noor ei ole valimistest huvitatud 16-aastaselt, ei pruugi olla ta valimistest huvitatud ka hiljem.” (12. klass, naine)

Nende põhiargumentid, kes jäid oma seisukohas kahevahele ja nägid vajakajäämisi kooliharidusest tulenevas ettevalmistuses:

„Mina olen mõlema poolt, sest esiteks on küll oskusi ja teadmisi ning teadlikkust, kuid samas ka mitte, sest meievanustele (olen ka ise 16 ja saan peagi 17) ei ole nii hästi seletatud seda valimiste mõtet ja kogu seda protsessi. Kui neid seletatakse rohkem, siis oleksid noored ka kindlasti teadlikumad.” (10. klass, naine)

„Arvan, et hetkeseisuga on valimisiga langetatud liiga madalale. Poliitikaga seotud teemad kooli õppekavas kas puuduvad täielikult või tulevad sisse alles gümnaasiumis. Ka allikakriitilist lugemist õpetatakse keskkoolis, mistõttu arvan, et noored teeksid kompetentsemaid otsuseid pigem 18-aastaselt kui varem. Teisest küljest on varem valimise juures positiivne külg see, et noorel inimesel jääb suurema tõenäosusega sisse harjumus minna hääletama, arvamust avaldama ja oma hääle eest seisma.” (11. klass, naine)

„... Tuleks lisada 8.–12. klassini oluliselt rohkem ühiskonnateemalisi ainetunde ... Umbes 70 ainetunniga kasvatame pädevat valimisõigustlikku valijaskonda. Hulleml veel, 16-aastane võib olla ka ainult kaheksa klassi haridusega ... võib olla ka nt 25-aastane, kes on 6 klassi haridusega, kuid temal on olnud võimalus haridus omandada ja seeläbi ka oma ühiskonnaalaseid teadmisi, kuid 16-aastaselt pole neid võimalusi kunagi olnud oma noore ea tõttu.” (12. klass, mees)

Valimisea langetamise vastased nägid puudusi tihti samades asjades (noorte oskused, teadmised, huvi, iseotsustamise oskus), kus pooldajad nägid eeliseid:

„Minu arvates ei oma iga 16- ja 17-aastane piisavalt oskusi ja teadmisi, et minna valimistele valida. Tihti peale on neil mõttes muud asjad ning ei hoolita sellest, kes võidab valimised ja kes mitte. Samuti on sellises vanuses noored ka mõjutatavad ning kindlasti kasutatakse seda ära.” (11. klass, naine)

„Arvan, et paljud isegi 18-aastased ei ole veel valmis ega piisavalt pädevad, et valimisotsust langetada. Leian seega, et 16- ja 17-aastased on liiga noored, et valimas käia. Usun, et sellises vanuses noored ei teadvusta veel endale selgelt, miks nad valimas käivad ning mis põhjustel nad kellegi valivad. Samuti on nad ka veel liiga palju mõjutatavad teiste inimeste poolt, seega võivad nad otsuse teha vastavalt sellele kasvõi, keda nende vanemad või sõbrad käsivad neil valida.” (12. klass, naine)

„Kahjuks noori selles vanuses eriti poliitika ei huvita. Neil on veel lapsepõlv ja pole veel maailmapilt kujunenud. Lisaks sellele noored sõltuvad oma vanematest, koolist ja keskkonnast. Kõik need tegurid võivad mõjutada valiku tegemisel. Laps ju peab vanemaid kuulama, koolis võivad teda kas direktor või õpetaja ähvardada ja paluda teda hääletada koolitöötaja poolt. Noortel puudub ka üldine elukogemus ...” (11. klass, mees)

„Isiklikult leian, et 16-aastane noor ei ole võimeline kompetentset otsust valimismaastikul tegema. See tuleneb peamiselt vähesest huvist poliitika ja päevakohaliste teemade vastu. Muidugi on erandeid noorte näol, kes on poliitikaga noortekogude ja noorteesinduste kaudu

tihedalt seotud. Selle seaduse vastuvõtmisel oleks rohkem loogikat, kui sellega kaasneks koolides poliitilise õppe süvendamine, mitte ei tasuks lihtsalt eeldada, et 16-aastane noor on pädev langetama säärast valikut.” (12. klass, naine)

„Valimisiga on minu meelest langetatud liiga madalale. Enamikku noori ei huvita valimised. Selles vanuses on paljudel oma huvid ja tegevused, mis ei kattu poliitikaga. 16–17-aastaseid, kes ei huvitu valimistest, on ka kergem mõjutada ... Koolis ei õpita Eesti valimiste ja valitavate kohta sellel ajal väga midagi.” (12. klass, mees)

KOKKUVÕTE. Noorte kohta hinnanguid andes peaksime kasutama samu kriteeriume, mida teiste vanuserühmade puhul. Kui seadusandjad otsustasid langetada valimisõiguse kohalikel valimistel 16. eluaastale, siis selle seadusega on valimisvaliku osas 16- ja 17-aastased muudetud kõigi ülejäänud vanuserühmadega võrdseks. Seetõttu ei tohiks enam pelgalt vanuse põhjal alla 18-aastaseid eraldi rühma liigitada.

Kui öeldakse, et noored on kergesti mõjutatavad, tuleks sama kriteeriumi (kergesti mõjutatavus) ühetaoliselt rakendada ka kõigi teiste vanuserühmade puhul. Usun, et nii lähenedes me peagi näeme, et vanusest sõltumata oleme kõik mõjutatavad ning isegi siis, kui mõni noor on kergemini mõjutatav kui mõni keskeline või pensionär, tuleb mees pidada, et ka viimastele ei anta valimisõigust ega hinnata selle kasutust selle järgi, kas nad on mõjutatavad või mitte. Kindlasti aga ei tohiks kriteeriume nagu „pole piisavalt teadlikud”, „on kergesti manipuleeritavad”

**Kui 16–17-aastane
noor soovib
valimisvalikut teha,
ei käi see tal üle jõu
ega ole üle ta oskuste.**

või „puudub huvi” rakendada ainult noortele, sest selline argumentatsioon võib muutuda tautoloogiliseks (noored on kergemini mõjutatavad, kuna nad on noored) ega kohtle noori teiste vanuserühmadega võrreldes võrdselt (keskealine ei ole kergemini mõjutatav sellepärast, et ta on keskealine).

Käesolev väikest gümnaasiumiõpilaste hulka puudutanud uurimus annab alust oletada, et kui vaid 16- ja 17-aastane noor soovib valimisvalikut teha, siis see tal üle

jõu ei käi ja üle oskuste ei ole. Teiselt poolt näitavad õpilaste antud refleksioonid, et valimistega seotud oskused ja teadmised ei teki ega arene inimestel automaatselt, neid saab koolihariduse käigus edendada. Sel moel on võimalik edendada nii kompetentsust nende noorte seas, kes poliitikast huvituvad ja poliitikas osalevad, kui ka soodustada huvi ja motivatsiooni teket neis noortes, kel veel poliitilise osalemise kogemust ei ole.

KASUTATUD KIRJANDUS

DAHL, R. A. (1992). The problem of civic competence. – Journal of Democracy, 3(4), 45–59.

DEWEY, J. [1910] (1991). How we think. New York: Prometheus Books.

DEWEY, J. [1916] (2004). Democracy and education. Mineola, NY: Dover Publications.

TOOMAS HENDRIK ILVESE KÕNE EESTI VABARIIGI 89. AASTAPÄEVAL. (2007). – Postimees, 24. veebruar. – <http://arvamus.postimees.ee/1633913/toomas-hendrik-ilvese-kone-est-riigi-89-aastapaeval>

KUSMA, E. (2015). Kandidateerimis- ja valimisõiguse vanusepiirangute võrdsustamine Eesti Vabariigi Riigikogu valimistel. Bakalaureusetöö: Tartu Ülikool, riigiteaduste instituut.

RAPELI, L. (2014). The conception of citizen knowledge in democratic theory. Basingstoke: Palgrave MacMillan.